

Verborgen Landschap

Van bovenaf lijkt het of Arnhem aan een eindeloos bos- en heidegebied grenst waar je dagenlang zou kunnen rondzwerven. Wie de stad - via de prachtige parken Sonsbeek en Zypendaal - in noordelijke richting verlaat, valt echter snel ten prooi aan verwarring. Paden en wegen lopen dood of zijn op een onlogische manier met elkaar verbonden. In de bossen staan hekken waarachter zich onduidelijke dingen afspelen. Er ligt een transformatorstation, een oorlogsmuseum, een militair oefenterrein, een manege, enkele campings, een kazerne, een snelweg met tankstation maar ook Nationaal Park De Hoge Veluwe met het beroemde Kröller-Müller Museum, Koninklijke Burgers' Zoo, Vliegbasis Deelen en het Nederlands Openluchtmuseum. Bovendien stuit je overal in het gebied op de restanten van wat eens het grootste vliegveld in bezet Europa was; Fliegerhorst Deelen.

Gecamoufleerd als 'Nederlandse' boerderijen en schuren en gegroepeerd in een vijftal nepdorpen bouwde de Duitse Luftwaffe hier meer dan 900 gebouwen waarvan er ruim 200 bewaard zijn gebleven. Waaronder ook de reusachtige Grossraumgefechtstand (commandobunker) 'Diogenes' waar vanuit de verdediging van het luchtruim van Noordwest Europa werd geleid. Samen met de nog aanwezige infrastructuur vormen deze overblijfselen het grootste Rijksmonument van Nederland.

Na de Tweede Wereldoorlog is het gebied ten noorden van Arnhem verder versnipperd en speelt de krijgsmacht er een grote rol. De helikopters van de Luchtmacht maken regelmatig gebruik van de vliegbasis en op het complex van de Oranjekazerne is de 11de Luchtmobiele Brigade ondergebracht. Regelmatig tref je langs de wegen en in de bossen militairen met volledige uitrusting aan.

Voor de argeloze bezoeker is de status van het gebied onduidelijk: is het stad of platteland? Een militair oefenterrein? Of geen van allen?

Verkenners

- Om op deze vraag een antwoord te krijgen nodigt Stichting Verborgen Landschap enkele malen per jaar beeldend kunstenaars uit om als 'Verkenner' een tijdje in het gebied te verblijven. Als uitvalsbasis voor de Verkenners dient het voormalige luchtmachtterrein Kamp Koningsweg Noord. In 2011 is dit terrein, op initiatief van Harro de Jong (Buro Harro) en Hans Jungerius (Verborgen Landschap), aangekocht door Kondor Wessels Gebiedsontwikkelaars. Tegenwoordig heet het Buitenplaats Koningsweg. In de komende jaren wordt Buitenplaats Koningsweg ontwikkeld tot een woon- en werkmilieu waarin landschap, natuur, beeldende kunst en (landschaps)architectuur samenkomen. Verborggen Landschap beschikt in een voormalig legeringsgebouw over een 'Artist-In-Residence' waarin de Verkenners kunnen verblijven.

De Verkenners krijgen een vrije opdracht om het gebied vanuit hun eigen beleving en perspectief te duiden en hun bevindingen weer te geven in woord, kaart en beeld. Het resultaat wordt in cahiers als deze gevat en op de website van Verborggen Landschap gepubliceerd. Uiteindelijk worden alle Verkenningen in een 'Atlas van het Verborggen Landschap' gebundeld.

Landschapspark

De resultaten van de Verkenningen spelen ook een prominente rol bij de ontwikkeling van het gebied tussen de stad en de Veluwe. Verborggen Landschap wil dit intrigerende gebied namelijk ontwikkelen tot een '21^e eeuwse Landschapspark'. Het spannende karakter dient daarbij als uitgangspunt. Door het gebied hoofdzakelijk te laten zoals het is, maar het te programmeren en een aantal objecten - zowel architectonisch als sculpturaal - toe te voegen, gaat het 21^e eeuwse Landschapspark bovendien fungeren als een 'culturele corridor', een aangename verbinding, tussen de stad en de (Hoge) Veluwe. Met de reeds aanwezige ingrediënten natuur, erfgoed, beeldende kunst en (landschaps)architectuur, kan het gebied zo de ontbrekende schakel gaan vormen die de Veluwe dichterbij Arnhem brengt. Verborggen Landschap streeft hiermee een nieuwe vorm van gebiedsontwikkeling na waarbij aandacht voor bestaande maar verborgen kwaliteiten de hoofdrol speelt en beeldende kunst wordt ingezet als middel om kwaliteiten en kansen beleefbaar te maken.

Verkenners in 2016 waren Marena Seeling, Biop, Arnold Schalks en Gerco de Ruijter.

Colofon

Uitgave

Stichting Verborggen Landschap,
Caro Delsing, Hans Jungerius.
Met een speciale dank aan onze partners
André Dekker en Janine Caalders.

Missie

Stichting Verborggen Landschap
maakt verborgen kansen en kwaliteiten
in het landschap zichtbaar.

Vormgeving Jaap Kroneman

Interview Loes van Beuningen

Tekstcorrectie Mireille Molenhuis

© Verborggen Landschap
oktober 2016

Met dank aan alle verkenners,
de gemeente Arnhem,
provincie Gelderland,
KWP Gebiedsontwikkelaars,
Defensie, SLAK
en Harro de Jong

www.verborggenlandschap.nl

Arnold Schalks

Conceptueel kunstenaar Arnold Schalks neemt taal als materiaal voor zijn werk. Dat krijgt vaak de vorm van installaties, performances of publicaties. Voor zijn verkenning van het Verborgene Landschap is hij op zoek gegaan naar de klanksporen in het gebied.

Diensttijd

Toen Arnold werd gevraagd als verkenner moest hij direct denken aan zijn eigen verblijf op de Oranjekazerne in Schaarsbergen tijdens zijn dienstplicht zo'n veertig jaar geleden. "Ik was barkeeper in het leger en werkte voornamelijk in de vroege ochtend en de late avond. Tussendoor had ik tijd om toelatingswerk te maken voor de kunstacademie. Het opmerkelijke is dat ik via mijn kunstenaarschap weer in het Verborgene Landschap terecht kom."

Tijdens zijn diensttijd heeft hij een super 8-film gemaakt die hij bij zijn vertrek uit het leger heeft getoond. Die heeft hij later gedigitaliseerd en het eerste idee dat Arnold kreeg voor zijn verkenning was dan ook om die film ter plekke te bewerken en het resultaat op Vimeo te plaatsen. "Als verkenner voelde ik me schatplichtig aan mijn diensttijd en door de film opnieuw te monteren loste ik die schuld in." Dat heeft hij dus gedaan aan het begin van zijn twee weken durende verblijf in het gebied.

Van Deutsche Eiche naar Amerikaanse eik

Daarna is hij gaan wandelen. "Ik ben een ambulante kunstenaar. Ik doe alles te voet. Maar het was een slechte tijd: ik heb nieuwe schoenen moeten kopen omdat ik ze niet meer droog kreeg. Het was een en al modder."

Tijdens zijn wandelingen koos hij voor Landgoed Schaarsbergen als verkenningsgebied. "Daar ben ik me gaan concentreren op de bomen. Ik ben ze gaan determineren en kwam erachter dat er veel Amerikaanse eiken staan. Dat is opvallend, want ze zijn zo'n zeventig jaar oud schat ik en dus net na de bevrijding geplant."

Dat vormde een eerste uitgangspunt voor Arnold. "Ik kreeg het idee van een soort sprookje, waarbij het bos in de oorlogstijd vol zou hebben gestaan met zomereiken. Een soort die ook wel Deutsche Eiche genoemd wordt. Maar de bevrijders vonden dat een 'foute boom', veel insignes van de nazi's hadden een eikenblad als symbool, en dus hebben ze na de bevrijding afgerekend met het verleden en een Amerikaanse soort geplant. Een dendrologische zuivering."

Op klanksporenjacht

Een tweede ingeving die de kunstenaar kreeg houdt verband met de rol van het Verborgene Landschap als doorgangsgedebied. "Het is geen woongebied, maar een doorgangshuis. En alle passanten, zoals de bezetters en bevrijders, hebben een bepaalde rol gespeeld. Ik wil de sporen daarvan terugvinden."

Daarbij heeft hij zich gericht op de klanksporen die er achtergelaten zijn. Arnold is puncties gaan verrichten in de verschillende grondlagen die bij verschillende periodes horen; de Duitse, Engelse en Nederlandse periode binnen de jaren '40-45. Als locatie heeft hij een laan gekozen waarvan de loop sinds de jaren dertig hetzelfde is gebleven.

De puncties zijn met een bijna wetenschappelijke aanpak verricht. "Je prikt een gaatje in een bepaalde laag en met een voicerecorder vang je de klankstroom op die in de bodem is neergeslagen. De voicerecorder stel je in op een bepaalde taal, zodat de rest eruit wordt gefilterd. De woorden die je opvangt zijn niet per se van één persoon, maar wel van een spreekgroep met een bepaalde moedertaal."

Dit klanksporenonderzoek heeft uiteindelijk verschillende woorden opgeleverd. "Ik kwam erachter dat de woorden die ik heb gevonden uit de verschillende talen elkaar vertalen. Het zijn woordtrio's. En het zijn bijwoorden, waarvan de functie universeel is. Ze hebben een eeuwigheidswaarde."

Voorstel

Het voorstel van Arnold is om die woordtrio's gelijktijdig te laten zien als in een drietalig woordenboek om de verwantschap tussen de talen te tonen. "Ik wil links het Duitse woord, omdat links als obscuur gezien wordt. Het Nederlandse woord tussen haakjes, alsof het beschermd wordt, en het Engelse woord rechts, de goede kant."

De woorden zouden niet op de normale manier geschreven moeten worden, maar fonetisch moeten worden weergegeven. "Op die manier heeft het als beeld veel meer waarde, want je kunt het niet direct lezen. Het is typografie, een klankbeeld. Je moet het uitspreken om het te begrijpen."

En om door te gaan op de symboliek van het Verborgene Landschap als doorgangshuis wil de kunstenaar de woorden aanbrenge op een betonnen drempel. "Als je een huis binnenkomt, is er een markering tussen binnen en buiten. Als je de woorden aanbrengt op een drempel is het een subtiele manier om deze corridor te markeren."

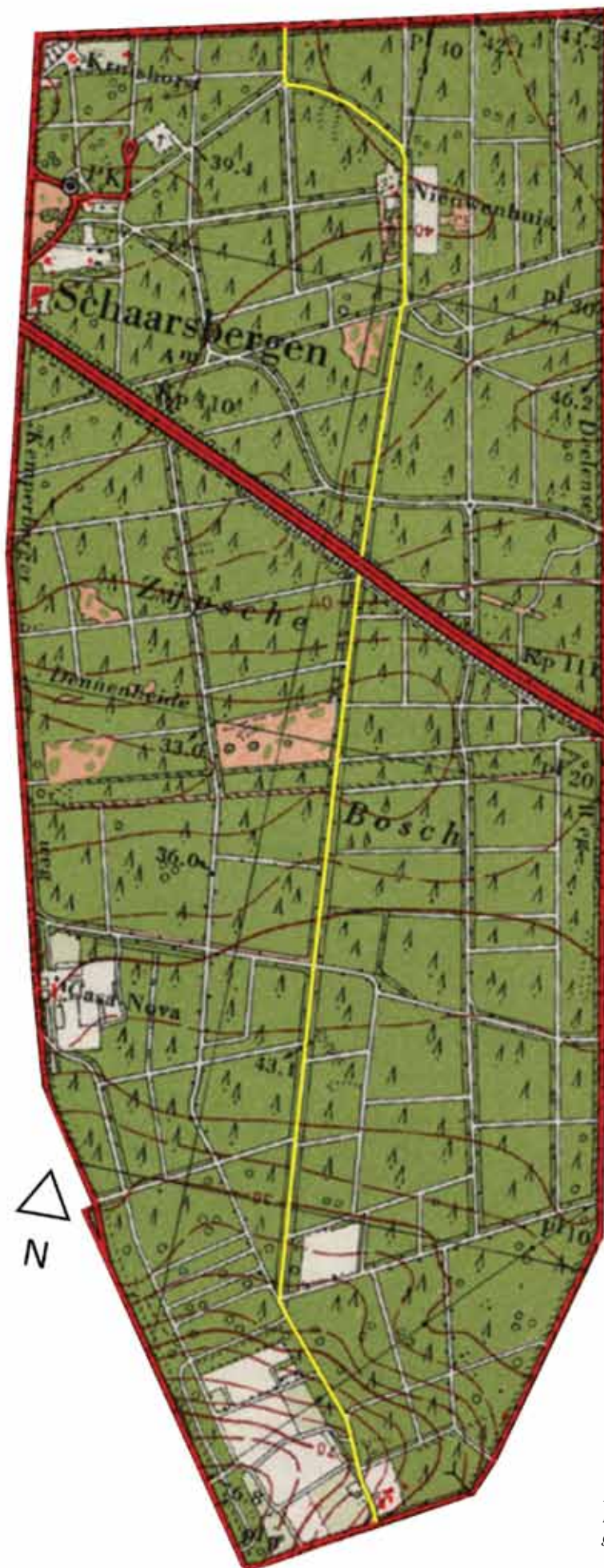
Belangrijk is daarbij dat de omgeving niet aangetast wordt. "Het is een nederige ingreep. Het geeft een interpretatie, maar ik laat het bos in zijn waarde. De drempel zou zelfs later kunnen worden overwoekerd, zodat het weer Verborgene Landschap wordt."

Het voorstel van Arnold verbindt op die manier de bezetter, de bezette en de bevrijder op harmonieuze wijze en markeert het Verborgene Landschap als tussengebied.

4

1a. Landgoed Schaarsbergen, situatie 1931.
Het tracé van de laan is met een gele lijn
gemarkeerd.

1b. Landgoed Schaarsbergen, situatie 1957.
Het tracé van de laan is met een gele lijn
gemarkeerd.

*Het gedeelte van de laan
ter hoogte van 'Nieuwenhuis'
waarlangs beukenbomen
de boventoon voeren.*

De aanloop

In mei 1940 laten de Duitsers er geen gras over groeien. Op de Blitzkrieg volgt de Blitzbau. Onmiddellijk na de Nederlandse capitulatie begint de bezetter met de aanleg van een vliegbasis op een heidegebied van 4.000 hectare ten noorden van de Kemperheide. Het neemt een flinke hap uit de jachtgronden van Nationaal Park De Hoge Veluwe en wordt omzoomd door het dorp Schaarsbergen, de Kompagnieberg en de hoogten van Terlet. De basis in wording wordt afgeschermd door een dubbele prikkeldraadomheining met een lengte van 25 kilometer. Half juni 1940 kunnen de eerste lichte toestellen opstijgen en landen op Fliegerhorst Deelen. Nog voor het eind van de zomer heeft de Luftwaffe een commandopost, magazijnen, hangars, werkplaatsen, legeringsgebouwen en kantoren rondom de verharde, 50 meter brede banen van het rolveld uit de grond gestampt. Begin september arriveert een Geschwader van 36 Messerschmitt Bf 110-nachtjagers op Deelen. Hun opdracht is het, om geallieerde bommenwerpers boven Nederlands grondgebied te onderscheppen op hun nachtelijke sluiproutes naar het Duitse Roergebied.

In de daaropvolgende jaren ontwikkelt Deelen zich tot het grootste vliegveld van Nederland. In 1943 zijn er in de directe omgeving van de basis ruim 3.000 Duitse militairen gestationeerd, waaronder 500 Luftwaffe-Helferinnen. Met gemak overvleugelen ze de lokale autochtone bevolking. Het lijkt geen twijfel dat het Duits, in de jaren die de bezetting duurt, het Nederlands in de regio Schaarsbergen als voertaal van de eerste plaats verdringt.

In de bosrijke omgeving van de vliegbasis zoekt het Duitse personeel rust en afleiding langs de met eiken, beuken en berken gezoomde paden. Geüniformeerde mannen en vrouwen maken, moe van het krijgsbedrijf, wandelingen in een decor, dat hen doet terugverlangen naar de Reichswälder in hun geliefde Vaterland. Tijdens de kuiergang langs de lommerrijke lanen worden plannen geschmiedet, verlangens en zorgen geäussert, de liefde in sopraan- of basligging erklärt. Een handvol Alleingänger piekert of schweigt betekenisvol.

De echo van uitgesproken gedachten slaat neer op de onverharde paden of verwaait langs de bosranden, zet zich af op de kruidlaag tussen de stammen en dooft uit in de invallende schemering.

De absolute dominantie van het Duits in de regio Schaarsbergen heeft een levensduur van een krappe drie jaar. Gaandeweg steekt het in het nauw gedreven Nederlands de kop weer op, met name als er daden van verzet moeten worden beraamd. Eind 1943 keren de Duitse krijgskansen en herwinnen de geallieerden terrein. Moeizaam rollen ze het Saksische klanktapijt, dat de bezetter over Europa uitrolde, op, en vervangen het door een eigen weefsel van Angelsaksische meerstemmigheid.

De opdracht

Mijn verkenning is gericht op het vinden van klanksporen van personen, die van zich lieten horen in de periode 1940 – 1945. In die oorlogsjaren spelen drie verwante, West-Germaanse spreektaal een hoofdrol: het Duits, het Nederlands en het Engels. Duits is dan de taal van de bezetter; het Nederlands de taal van de bezette, en het Engels tenslotte de taal van de bevrijder. Ik hoop auditieve artefacten te ontdekken, die het spanningsveld tussen de respectievelijke native speakers in die bewogen tijd weergeven. Het gevonden klankmateriaal wordt verwerkt tot een oorgetuigenis, waarin de tijdgeest van de toenmalige passanten doorklinkt.

Het werkterrein

Ik beschouw de zone rond de Buitenplaats als een opslagmedium. Een lappendeken van bos- en heidepercelen, waarop de klanksporen van een continue stroom passanten zich als stemhebbend sediment hebben afgezet. Door een zorgvuldige scheiding van de chronologische lagen van het klankgeheugen kunnen de afzonderlijke klanksporen worden blootgelegd en, voor zover het om fragmenten van spreektaal gaat, de daarmee ooit beoogde communicatieve inhoud worden gereconstrueerd.

Na veel omzwervingen kies ik het door asfaltwegen netjes ingekaderde landgoed Schaarsbergen als mijn werkterrein. Het nagenoeg rechthoekige gebied, met een oppervlak van een kleine 400 hectare, wordt in het noorden begrensd door de Koningsweg, in het oosten door de Deelenseweg, in het zuiden door de Schelmseweg en in westen door de Kemperbergerweg. De schuine streep die het traject van de

A12 twaalf jaar na de bevrijding door het landgoed zal halen, om het op te splitsen in een noordelijk- en een zuidelijk deel, speelt binnen mijn onderzoekskader een bijrol. De plak van landgoed Schaarsbergen wordt in mootjes gehakt door een complex stelsel van onverharde wegen: van brede laan tot olifantenpaadjes. Een vergelijking van de topografische kaart van het gebied uit 1931 (fig. 1a) met die uit 1956 (fig. 1b) levert, behalve de doorsnijding door de snelweg, op hoofdlijnen nauwelijks verschillen op.

Centraal in het bosgebied liep en loopt tot op heden een markante verkeersader, die met kleine knikjes en één boog over de gehele lengte van het terrein in noord-zuid richting verloopt. Door middel van een twintigtal drie- en viersprongen takt hij af naar de rest van het landgoed. Links en rechts van het gemiddeld vijf meter brede parcours liggen voor houtproductie of geïntegreerd bosbeheer beplante percelen met combinaties van berken en grove dennen. De bosranden van de laan zijn vrijwel over de gehele lengte afgezet met een regelmatige - soms dubbele - rij loofbomen. In een noordelijk gelegen stukje bij Nieuwenhuis (fig. 2) voeren beukenbomen de boventoon, maar langs het overgrote deel van het ruim 3,5 kilometer lange traject is de Amerikaanse eik dominant, incidenteel inschikkend voor een groepje zomereiken of een solitaire berk. Tussen de stammen: een open zoom, begroeid met laag gras en kruiden, of een hogere vegetatie van Amerikaanse vogelkers, hulst, braamstruiken, lijsterbes of zaailingen van de Amerikaanse eik.

Langs het in de afgelopen 85 jaar vrijwel onveranderde verloop van die laan beproef ik mijn geluk. Ik start mijn verkenning op het meest noordelijke punt, waar de laan stuit op het hekwerk langs de Koningsweg. In de schemerige zomen langs dat eerste stuk ligt op het gras een dikke laag bladresten. Daaronder bevindt zich mijn materiaaldepot.

Het veldwerk

Voor mijn veldwerk heb ik een grondprijem, een interpunctiekoord, twee grondpennen en een voice recorder nodig.

De grondprijem (fig. 3) - een lange, scherp gepunte stalen stift, die aan een houten dwarsgreep is bevestigd - gebruik ik voor het prikken van verticale gaten in de bosgrond, met het doel om contact te leggen met de ondergrondse tijdlagen van het klankgeheugen. Het interpunctiekoord (fig. 4) gebruik ik om een evenwijdig met de laan verlopende lijn van punten op gelijke afstanden van elkaar uit te zetten over de bosranden. Aan de uiteinden van het met de grondpennen gefixeerde koord verricht ik mijn puncties. De voice recorder gebruik ik om de klanken, die via de geprikte gaten uit de ondergrondse tijdlaag ontsnappen, op te vangen.

De grondprijem met dwarspen als begrenzing voor de steekdiepten.

Binnen het gekozen tijds kader verwacht ik de meeste Nederlandstalige klanksporen aan te treffen in de tijdlaag die begin 1940, in de periode kort voor de bezetting, werd afgezet. De grootste kans op Duits klankmateriaal heb ik in de tijdlaag die zich gevormd heeft tijdens de lokale hoogtijdagen van het Derde Rijk: begin 1943. Voor Engelstalige elementen ben ik aangewezen op de laag van het klankgeheugen, die medio 1945, direct na de bevrijding, ontstond. Als een bescheiden inklinkfactor wordt doorberekend, kan voor de jaarlijkse aanwas van klanksediment een effectieve laagdikte van vijf millimeter worden gehanteerd. Voor het bereiken van klankafzettingen uit de tijdlaag van het jaar 1940 moet ik dus 380 millimeter diep steken. Voor het jaar 1943 wordt de priem ingesteld op een diepte van 365 millimeter. Om het klankgeheugen vlak na de bevrijding te kunnen aanprikken is een punctie van 352,5 millimeter diep vereist.

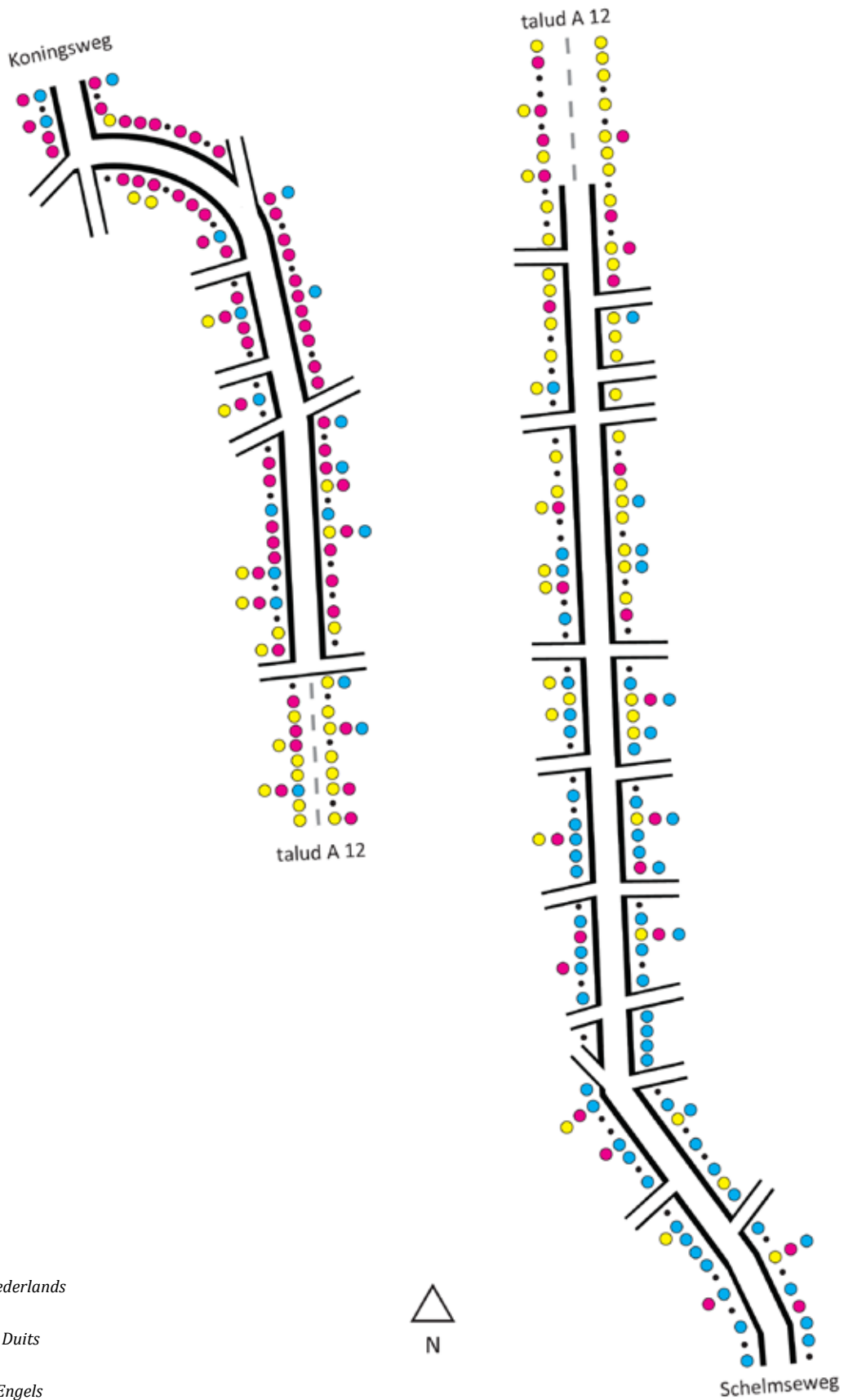
De voice recorder. In het display: het taalmenu met de eerste vijf van de twaalf opties.

Voor een eerste verkenning volstaat het, om steekproeven te nemen met een tussenruimte van 20 meter. Het op die lengte gesneden interpunctiekoord dient als maatstaf. Mochten de resultaten daartoe aanleiding geven, dan kunnen de ruimtes tussen de puncties in een latere onderzoeksfase worden verkleind.

Ik begin het veldwerk met een klanktap uit de meest recente tijdlaag die zich op een diepte van 352,5 millimeter bevindt. Bij het nulpunt van het gespannen interpunctiekoord drijf ik de schacht van de priem met mijn rechterhand tot de gewenste diepte verticaal in de grond. De voice recorder, voorgeschakeld in de opnamestand, houd ik in de buurt van de schacht gereed. Terwijl mijn rechterhand de priem met een vloeiende beweging uit de grond trekt, beweeg ik de dictafoon bliksemsnel boven het gat, om zodoende elk ontwijkend geluid op te vangen.

Via het menu van de voice recorder kan ik voorkeuren en functies instellen. Het

Spoel met het opgerolde interpunctiekoord van twintig meter lengte en de twee grondpennen.

- *diepste laag, Nederlands*
- *middelste laag, Duits*
- *bovenste laag, Engels*
- *zonder resultaat*

taalmenu van het apparaat biedt twaalf opties aan, van 'Tsjechisch' tot 'Japans' (fig. 5). De voor mijn verkenning relevante taalinstellingen zijn: 'Nederlands', 'Deutsch' en 'English'. Voor klankopnames uit de diepste puncties - die in de tijdlaag 1940 - zet ik de recorder in de modus 'Nederlands', voor puncties in de hoger gelegen tijdlaag 1943 schakel ik over op de modus 'Deutsch', en voor de meest recente, ondiepste tijdlaag gebruik ik de instelling 'English'.

De puncties worden op dezelfde steekdiepte om de 20 meter herhaald. Is een traject tussen zijpaden afgewerkt, dan wordt de grondpriem op een andere werkdiepte ingesteld en worden de puncties naar een diepere tijdlaag, op het stramien van de zojuist geprikte gaten, herhaald.

De puncties worden aan weerszijden van de laan uitgevoerd. Over een afstand van 3.500 meter, komen we voor het veldwerk op een praktisch totaal van 248 punctieposities. Op elke positie wordt een punctie op drie verschillende werkdieptes verricht. Het totaal aantal uitgevoerde puncties én geluidsopnames komt daarmee dus op 744.

De boekhouding

Voor de juiste classificatie van het onderzoeksmateriaal en de reconstructie van een mogelijke communicatieve inhoud is een gedegen boekhouding van belang. Elke klanktappositie wordt in volgorde van noord naar zuid genummerd en in een logboek opgenomen. De prefix 'O' wijst daarbij op de oostelijke, 'W' op de westelijke zoom van de laan. Diezelfde coördinaat wordt gebruikt om de geluidsopname aan te duiden die op die positie is gemaakt, met als suffix een kleine letter, die naar de voor die tijdlaag gekozen taalinstelling verwijst (n/d/e).

Het klankverval

Net als van een stoffelijk overschot, vergaan de weke delen van het klanksediment het snelst. Het eerste wat uiteenvalt, is het zinsverband en daarmee de zin van de neergeslagen zinnen. Vervolgens desintegreren de meest complexe en dus kortst houdbare schakels van de klankketen: de zelfstandige naamwoorden, eventueel vergezeld van een bijvoeglijk aanhangsel. Daarna legt het gezegde, het hang- en sluitwerk waarom de spreektaal knikt en draait, het loodje. De taaie één-, twee-, hoogstens drielettergripige basiselementen van de syntaxis met een gemiddelde kreetlengte: de voorzetsels, de lid-, voeg- en bijwoorden, houden het 't langst vol. Op nog fundamenteeler niveau zijn het de halfopen klinkers die het best bestand zijn tegen de tand des tijds.

De grondstof

Het afluisteren, de bewerking en de interpretatie van de 744 geluidsopnames is een tijdrovend karwei. De bestanden hebben weliswaar een gemiddelde lengte van twee seconden - ruim voldoende om de uit de geluidsbron opwellende, extreem vluchtige klanksporen te kunnen onderscheppen - maar de toepassing van extra filters is nodig om de content van de samples nog verder te bewerken om gesproken taalfragmenten als zodanig te kunnen herkennen.

68 procent van het verkenningsresultaat blijkt, na het toepassen van spraakherkenningssoftware, voor verder onderzoek ongeschikt, omdat het - naast de inleidende 'plop' van de grondpriem die uit de zompige bodem wordt getrokken - geen interpreteerbare informatie oplevert.

Vanuit de diepste tijdlaag worden 77 bruikbare klanksporen opgevangen. De puncties in de middelste tijdlaag leveren 84 ruwe vondsten op. Het klankgeheugen van de bovenste tijdlaag geeft 77 sporen prijs.

Er zijn duidelijk lokale verschillen in opbrengst van de klanktapperij. De meeste treffers uit de diepste tijdlaag, waarin naar Nederlandse klanksporen wordt gezocht, zijn afkomstig uit het middendeel van het onderzoeksgebied. De hoogste opbrengst aan Duitse klankfragmenten wordt gehaald langs het noordelijk deel van de laan. De Engelse hits zijn het talrijkst in de zuidelijke sector (fig. 6).

Schematische weergave van de noordelijke (l) en zuidelijke (r) sector van de laan, met aan weerszijden de tweehonderdachtenveertig punctieposities en markering van de vindplaatsen van klanksporen.

RESULTATENLIJST KLANKSPOORONDERZOEK LANDGOED SCHAARSBERGEN

vondsten tijdlaag 1940 taalmodus Nederlands		vondsten tijdlaag 1943 taalmodus Duits		vondsten tijdlaag 1945 taalmodus Engels	
fonetische gedaante spelwijze IPA	afgeleid woord moderne spelling	fonetische gedaante spelwijze IPA	afgeleid woord moderne spelling	fonetische gedaante spelwijze IPA	afgeleid woord moderne spelling
a:n	<i>aan</i>	an	<i>an</i>	ɒn	<i>on</i>
ax tər	<i>achter</i>	hɪn tɛ	<i>hinter</i>	bɪ' haɪnd	<i>behind</i>
als	<i>als</i>	vɛn	<i>wenn</i>	ɪf	<i>if</i>
al tɛit	<i>altijd</i>	ɪ me	<i>immer</i>	'ɔ:l weɪz	<i>always</i>
bə' hal və	<i>behalve</i>	aʊ se	<i>ausser</i>	ɪk' sɛpt	<i>except</i>
bɪ nə	<i>binnen</i>	ɪ ne halp	<i>innerhalb</i>	ɪn' saɪd	<i>inside</i>
bœy tə	<i>buiten</i>	aʊ se halp	<i>ausserhalb</i>	ˌaʊt' saɪd	<i>outside</i>
da:r	<i>daar</i>	dɔʊt	<i>dort</i>	ðeə	<i>there</i>
dat	<i>dat</i>	das	<i>das</i>	ðæt	<i>that</i>
dor	<i>door</i>	dʊʁç	<i>durch</i>	bɑɪ	<i>by</i>
ɛl dars	<i>elders</i>	an des vo:	<i>anderswo</i>	'els' weə	<i>elsewhere</i>
en	<i>en</i>	ʊnt	<i>und</i>	ænd	<i>and</i>
ɛrə gəs	<i>ergens</i>	ɪʁ gənt vo:	<i>irgendwo</i>	'sʌm weə	<i>somewhere</i>
hi:r	<i>hier</i>	hi:e	<i>hier</i>	hɪə	<i>here</i>
ɣʌu	<i>gauw</i>	balt	<i>bald</i>	su:n	<i>soon</i>
ɣɪns	<i>ginds</i>	dɔy: bən	<i>drüben</i>	'jɒn də	<i>yonder</i>
hɛi:	<i>hij</i>	e:e	<i>er</i>	hi:	<i>he</i>
hu	<i>hoe</i>	vi:	<i>wie</i>	haʊ	<i>how</i>
ɪk:	<i>ik</i>	ɪç	<i>ich</i>	aɪ	<i>I</i>
is	<i>is</i>	ɪst	<i>ist</i>	ɪz	<i>is</i>
jɛi	<i>jij</i>	du:	<i>du</i>	ju:	<i>you</i>
kan	<i>kan</i>	kan	<i>kann</i>	kæn	<i>can</i>
lɑŋs	<i>langs</i>	ɛnt lɑŋ	<i>entlang</i>	ə' lɒŋ	<i>along</i>
ma:r	<i>maar</i>	a: be	<i>aber</i>	bʌt	<i>but</i>
met	<i>met</i>	mit	<i>mit</i>	wɪð	<i>with</i>
na:r	<i>naar</i>	na:x	<i>nach</i>	tu:	<i>to</i>
na' bei	<i>nabij</i>	na:	<i>nah</i>	nɪə	<i>near</i>
net	<i>net</i>	gə ʁa: də	<i>gerade</i>	dʒʌst	<i>just</i>

- De overeenstemming** De voor verdere verwerking geselecteerde klanksporen bestaan uit combinaties van één klinker en één of twee medeklinkers met de omvang van een lettergreep. Ze worden allereerst fonetisch, volgens de spelregels van het internationaal fonetisch alfabet (IPA), genoteerd. Een stadium van nauwgezet luisteren, passen en meten volgt om de fonetische componenten tot herkenbare taaleenheden te herleiden. Na een laatste strenge schifting beschik ik over een woordenschat van 55 Nederlandse, 55 Duitse en 55 Engelse identieke taaleenheden van één of meer lettergrepen: aanwijzende voornaamwoorden, bijwoorden, onbepaalde hoofdtelwoorden, persoonlijke voornaamwoorden, predikaatswoorden, voegwoorden, voorzetsels, vragende voornaamwoorden en werkwoordsvormen. Een congruente verzameling van korte, maar wezenlijke componenten van de drie talen, die grenzen stellen, richting geven, plaats bepalen, tijd aanduiden of neven- dan wel onderschikkend optreden.
- Het blijkt mogelijk om woorden uit de drie brontalen zodanig in groepjes van drie te ordenen, dat de leden elkaar wat betekenis en functie betreft volledig dekken. De Nederlandse vondst 'ooit' (W-038/n) stemt bijvoorbeeld overeen met het uit het Duitse klankgeheugen opgediepte 'je' (O-016/d) en het uit het hoger gelegen Engelse klankgeheugen afkomstige 'e-ver' (O-001/e plus W-118/e); alle drie zijn ze bijwoorden van tijd. Het Nederlandse bijwoord van plaats 'ver' (O-031/n) correspondeert met het Duitse 'weit' (O-121/d) en het Engelse 'far' (W-015/e), enz.
- Het verkenningsresultaat** De resultaten van het klankspooronderzoek worden opgevoerd in een tabel met drie hoofdkolommen, respectievelijk: vondsten uit de tijdlagen 1940, 1943 en 1945. De drie hoofdkolommen zijn op hun beurt weer in tweeën gesplitst, met in de linker subkolom het aangetroffen klankspoor in zijn fonetische gedaante en in de subkolom ernaast het afgeleide woord zoals het volgens het moderne woordenboek gespeld wordt. De afgeleide taaleenheden zijn horizontaal zo gerangschikt, dat ze elkaars equivalenten zijn (fig. 7a en 7b).
- De conclusie** Met mijn verkenning heb ik verborgen sporen van talige activiteit blootgelegd. Op klanktappunten kon de grond opgelucht ademhalen en gaf hij bewijzen van bedolven verbale communicatie prijs.
- Door de flinke afstand tussen de klanktappunten is de woordopbrengst mager. Met het beschikbare materiaal vallen hoogstens zinnestukjes te vormen in de categorie vleesch-noch-vis, zoals: 'straks is hij weg' en 'waar is hij nu?' Gezochte, nóg hogere taalstructuren zoals zinsverband en verhaallijn blijven voor mijn verkennend oor verborgen. De beloofde oorgetuigenis zit er niet in.
- De verdienste van mijn veldwerk is, dat dit verslag als basis kan dienen voor nader onderzoek. Sectoren met een hoge trefkans op klankmateriaal zijn in kaart gebracht. Een hogere punctiedichtheid in zo'n sector kan alsnog coherente informatie opleveren.

RESULTATENLIJST KLANKSPOORONDERZOEK LANDGOED SCHAARSBERGEN

vondsten tijdlaag 1940 taalmodus Nederlands		vondsten tijdlaag 1943 taalmodus Duits		vondsten tijdlaag 1945 taalmodus Engels	
fonetische gedaante spelwijze IPA	afgeleid woord moderne spelling	fonetische gedaante spelwijze IPA	afgeleid woord moderne spelling	fonetische gedaante spelwijze IPA	afgeleid woord moderne spelling
ni: mant	<i>niemand</i>	kai nɛ	<i>keiner</i>	nəʊ wʌn	<i>no-one</i>
ny	<i>nu</i>	jetst	<i>jetzt</i>	naʊ	<i>now</i>
ɔf	<i>of</i>	o: de	<i>oder</i>	ɔ:	<i>or</i>
ɔm' dat	<i>omdat</i>	vail	<i>weil</i>	bi' kɔz	<i>because</i>
ɔn' danks	<i>ondanks</i>	tʌɔts	<i>trotz</i>	dis' paɪt	<i>despite</i>
o:jt	<i>ooit</i>	je:	<i>je</i>	'ɛ və	<i>ever</i>
ɔp	<i>op</i>	aʊf	<i>auf</i>	ɒn	<i>on</i>
o və'r al	<i>overal</i>	ɣ: be al	<i>überall</i>	'ɛ vri weə	<i>everywhere</i>
sɪns	<i>sinds</i>	zait	<i>seit</i>	sɪns	<i>since</i>
sɔms	<i>soms</i>	manç ma:l	<i>manchmal</i>	'sʌm taɪmz	<i>sometimes</i>
straks	<i>straks</i>	glaiç	<i>gleich</i>	'lei tə	<i>later</i>
te gə	<i>tegen</i>	ge: gən	<i>gegen</i>	ə' genst	<i>against</i>
tər' weil	<i>terwijl</i>	vɛ: wənt	<i>während</i>	wail	<i>while</i>
tun	<i>toen</i>	də:	<i>da</i>	ðæn	<i>then</i>
tɔt	<i>tot</i>	bɪs	<i>bis</i>	tɪl	<i>till</i>
tɪ sə	<i>tussen</i>	tsvɪ fən	<i>zwischen</i>	bi' twi:n	<i>between</i>
œyt	<i>uit</i>	aʊs	<i>aus</i>	ɒf	<i>off</i>
ve: lə	<i>vele</i>	fi: lə	<i>viele</i>	'me ni	<i>many</i>
vɛr	<i>ver</i>	vait	<i>weit</i>	fə:	<i>far</i>
vɔ:r	<i>voor</i>	fy:ɛ	<i>für</i>	fɔ:	<i>for</i>
wa:r	<i>waar</i>	vo:	<i>wo</i>	weə	<i>where</i>
wa: wɔm	<i>waarom</i>	vi: zo:	<i>wieso</i>	wai	<i>why</i>
want	<i>want</i>	dɛn	<i>denn</i>	fɔ:	<i>for</i>
wɛx	<i>weg</i>	hɪn	<i>hin</i>	gɒn	<i>gone</i>
wɛl kə	<i>welke</i>	vɛl çɛ	<i>welcher</i>	wɪtʃ	<i>which</i>
zɛi:n	<i>zijn</i>	zain	<i>sein</i>	bi:	<i>be</i>
zɔn dər	<i>zonder</i>	o: nə	<i>ohne</i>	wɪ' ðaʊt	<i>without</i>

Het voorstel

Vooruitlopend op een mogelijk vervolg van mijn onderzoek wil ik een voorstel doen voor toepassing van het voorhanden materiaal. De huidige resultatenlijst van het klankspooronderzoek bevat losse componenten uit drie moedertalen, die sprekers in bezettingstijd hebben ingezet om elkaar verbaal te bestrijden. Mijn prikkacties hebben ze verweesd. Als sluitstuk van mijn opdracht, wil ik een deel van de opgediepte woordenschat, binnen de door het landgoed gevormde culturele corridor, onderbrengen in een nieuw, zinvol verband.

Uit de linkerkolom 'vondsten tijdlaag 1940/taalmodus Nederlands' van de resultatenlijst kies ik zes woorden, die veelzeggend zijn in hun eenvoud: drie bijwoorden van tijd: 'ooit', 'nu' en 'toen', en drie van plaats: 'weg', 'hier' en 'ver'.

Ik vorm daarmee zes groepjes van drie woorden, met in het midden (tussen haakjes) telkens het Nederlandse woord. Links daarvan staat het, in de middelste kolom vermelde, Duitse equivalent; rechts daarvan het, in de rechterkolom aangegeven, gelijkwaardige Engelse woord.

je (ooit) ever
jetzt (nu) now
da (toen) then

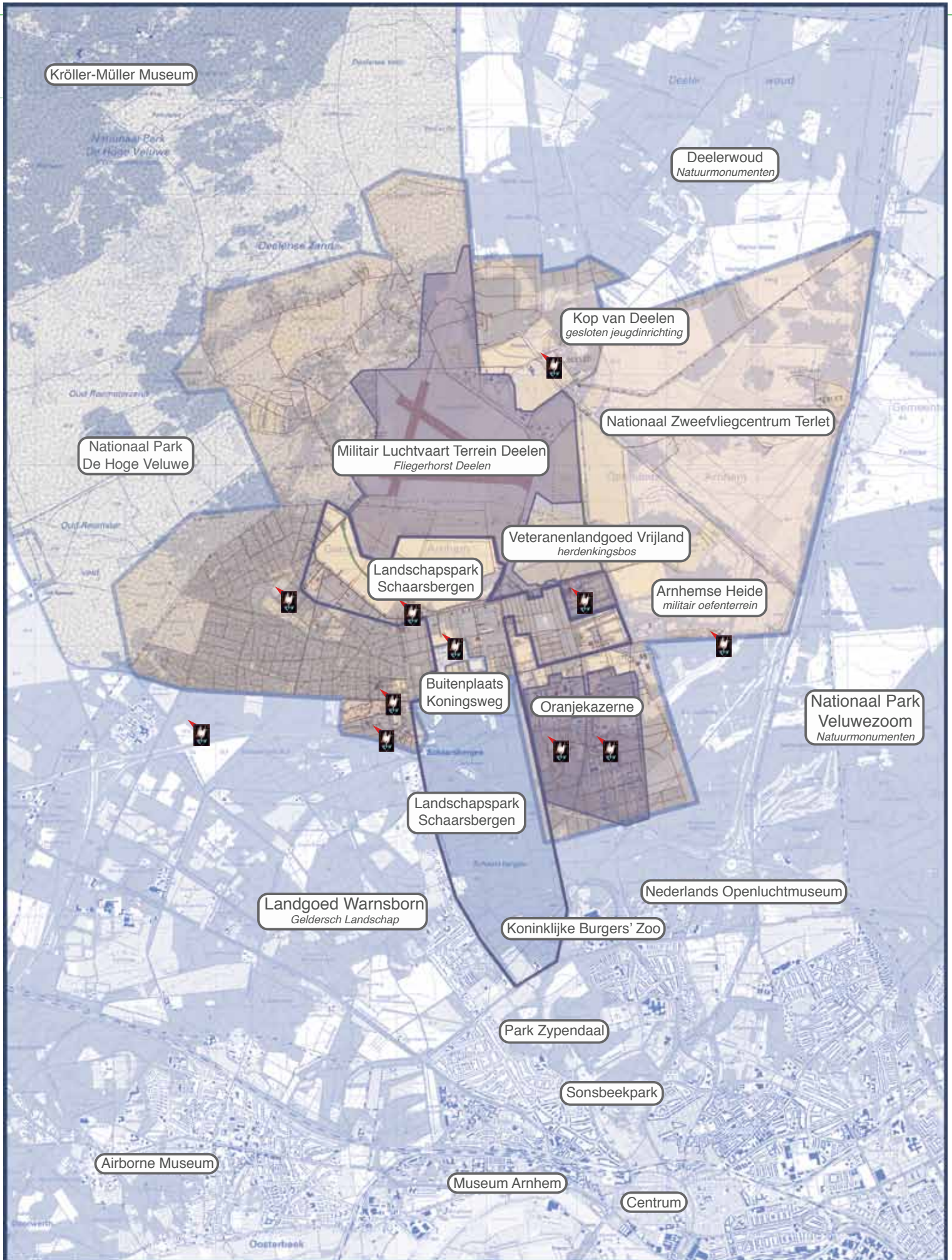
hin (weg) gone
hier (hier) here
weit (ver) far

Eenmaal bevrijd van hun context, herwinnen de woorden hun bewegingsruimte en hun dynamisch vermogen om, naargelang het ingenomen perspectief, aan een verleden of een toekomst te refereren of om naar een aanwezigheid of naar iets afwezig te verwijzen. Daarmee spreken ze tot de verbeelding.

De woordgroepjes worden als bas-reliëf in stenen drempels aangebracht. Op toegangswegen van het landgoed worden ze, als een overdwarse hobbel in het wegoppervlak van aangestampde aarde ingelaten. De drempel nodigt passanten uit hem te overschrijden en het landgoed te betreden. Hij verzoekt hen, heen te stappen over woorden, die in het verleden deel hebben uitgemaakt van een vijandig discours, en die nu zij aan zij verschijnen, om met elkaar overeen te stemmen. Om de drie-eenheid van de in de grond met elkaar verwante woorden kracht bij te zetten en hun geluidsbron zo dicht mogelijk te benaderen worden de klanken fonetisch verbeeld, in de gedaante waarin ik ze in juni 2016 langs de bosrand aantrof.

da: (tun) ðæn
je: (o:jt) 'ɛvə
jetst (ny) nau

hin (wɛx) gɒn
vart (vɛr) fɑ:
hi:ɐ (hi:r) hi

Kröller-Müller Museum

Deelerwoud
Natuurmonumenten

Kop van Deelen
gesloten jeugdinstelling

Nationaal Zweefvliegcentrum Terlet

Nationaal Park
De Hoge Veluwe

Militair Luchtvaart Terrein Deelen
Fliegerhorst Deelen

Veteranenlandgoed Vrijland
herdenkingsbos

Landschapspark
Schaarsbergen

Arnhemse Heide
militair oefenterrein

Buitenplaats
Koningsweg

Oranjekazerne

Nationaal Park
Veluwezoom
Natuurmonumenten

Landschapspark
Schaarsbergen

Landgoed Warnsborn
Geldersch Landschap

Nederlands Openluchtmuseum

Koninklijke Burgers' Zoo

Park Zypendaal

Sonsbeekpark

Airborne Museum

Museum Arnhem

Centrum

 militair terrein (ontoegankelijk)

 Fliegerhorst Deelen (1940- 1945)

 nog bestaande Duitse objecten